

ความมีอยู่
ของโรงเรียนไทร่มไม้
จากวาทกรรม
ของการศึกษาทางเลือก

The existence of the Tairommai School
of the discourse of Alternative Schooling.

ศิลป์ชัย สุวรรณมณี¹ คมณัฏเดช เปาะทอง¹
นวลแสง สุศิริ¹ อิศรภักดิ์ รินโรสง²
และวันชัย ธรรมสัจการ³

¹ นิสิตหลักสูตรปริญญาเอกภาวะผู้นำทางการบริหารการศึกษา
คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

² อ.ดร.สาขาการบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยทักษิณ สงขลา

³ รศ.ดร.ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

**ความมีอยู่ของโรงเรียนใต้ร่มไม้
จากวาทกรรมของการศึกษาทางเลือก**

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปรากฏการณ์การจัดการศึกษาทางเลือก กรณีศึกษา “โรงเรียนใต้ร่มไม้” ซึ่งตั้งอยู่ ณ ตำบลหนองธง อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง เกี่ยวกับแนวคิด รูปแบบ และผลที่เกิดจากการจัดการเรียนรู้ ด้วยการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย ครูผู้สอน ผู้เรียน ผู้ปกครองและชุมชน รวมทั้งมีการตรวจสอบข้อมูล แบบสามเส้า(trianguration) ร่วมกับการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พบว่า การจัดการศึกษาดังกล่าวได้รับแนวคิดมาจากท่านรพินทรนาถ ฐากูร ชาวอินเดีย เป็นการทำงานในรูปแบบขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยมี อ.สาทร สมพงษ์ และ อ.จินตนา สมพงษ์ เป็นผู้ดำเนินการ โดยเน้นรูปแบบการจัดการเรียนการสอนแบบองค์รวม (Holistic) ที่ให้ความสำคัญกับความต้องการ ความสนใจและความพร้อมของผู้เรียนเป็นสำคัญ ภายใต้นิยามการศึกษาที่ว่า “การศึกษา คือ ความรู้ที่ทำให้มองเห็นความงดงาม ความเข้าใจ และละเมียดละไมกับชีวิต ตลอดจนร่างกายและจิตใจของตัวเอง” เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตที่เน้นการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับทั้งตนเอง ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม ผ่านกิจกรรม 4 กลุ่ม คือ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ สุขภาพ และการเกษตร โดยไม่ได้จำกัดด้วยวัย อายุ และเพศ และไม่มีการจัดเก็บค่าใช้จ่ายจากผู้เรียน มีจัดการเรียนการสอนช่วงเสาร์-อาทิตย์และช่วงปิดเทอม ผลที่เกิดขึ้นพบว่าผู้เรียนมีความสุข และมีความอิสระในการเรียนรู้ ตลอดจนเข้าใจถึงการมีชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคม ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยไม่มีเงื่อนไขด้าน

เวลามากเกินไปและไม่มีการทดสอบเพื่อจัดลำดับความสามารถในการเรียนรู้ รวมทั้งไม่มี
วุฒิบัตรที่แสดงความเป็นชนชั้นทางสังคม มีแต่เพียงความรู้ ความเอิบอิ่มที่จะกลายเป็น
พลังทางใจและฝังรากลึกในตัวตนและพร้อมที่จะเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ต่อไป

คำสำคัญ: การศึกษาทางเลือก

Abstract

This study is a qualitative research. The purpose of education is to study the phenomenon of the alternative education with a case study of "Tairommai School" which is located at Tambon Nongthong, Pabon District, Phatthalung Province. The purpose of this study was to learn about concept, pattern and the result of learning management. The instrument used were literature review, in-depth interviews the concerned person which is composed of teachers, students, parents and community, a review of data triangulation and participant observation. The research result indicated that learning management is based on idea of Mr. Rapintoranad Takoon, an Indian. It is a work in Private Development Organization operated by Mr. Sathorn Sompong and Mrs. Jintana Sompong. It emphasized on holistic teaching and learning management which focus on needs, interest and readiness of students as prior under the definitions of "Education is knowledge that can make people look through the beautiful, understanding and gently with life including their bodies and minds". This was an education for life which emphasized the relationship among themselves, community, social and environment with 4 activities; natural resources, mental, health and agriculture without the limitation of age and gender. There was no collecting fee from the students. Moreover, there was learning period in Saturday, Sunday and the semester break. The results showed that the students are happy and they have freedom to study. They learned the way to live with other people, natural and environment without the limitation of time and no need to test for arrangement the order of learning and no certificate to represent the social class. However, there was only knowledge and happiness which became the powerful spiritual and deeply rooted in their personality and ready to be the

completed human being onwards.

Keywords: Alternative Schooling

บทนำ

การศึกษาเป็นวิถีที่มนุษย์สร้างขึ้นมาเพื่อใช้เรียกกิจกรรมหรือ กระบวนการเรียนรู้ เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต (พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542) หากพูดถึงคำว่าการศึกษาโดยทั่วไปแล้วทุกคนจะรับรู้และเข้าใจและต่างก็มองไปที่โรงเรียน ซึ่งเป็นสถานที่ซึ่งรับผิดชอบในการจัดการศึกษาเป็นหลัก และเป็นระบบที่ถูกกำหนดให้มันขึ้นตามอย่างชาติตะวันตกเมื่อครั้งสมัยรัชกาลที่ 5 ที่เรียกว่าโรงเรียนสำหรับฝึกหัดวิชาข้าราชการฝ่ายพลเรือนเป็นครั้งแรก แต่หากจะมองย้อนกลับไปที่ก่อนหน้านี้ กระบวนการจัดการศึกษาดังกล่าวมีมาก่อนหรือไม่ คำตอบที่ได้ก็คือ มีแต่การศึกษาก่อนหน้านั้นไม่ได้ถูกจัดขึ้นภายใต้ระบบอย่างตะวันตกที่เรียกว่าโรงเรียน แต่จัดในลักษณะที่เรียกว่าตามอัธยาศัย คือใครสนใจจะศึกษาเล่าเรียนอะไร กับใคร ก็เข้าไปขอเป็นศิษย์ โดยผู้สอนส่วนใหญ่ก็จะเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถเฉพาะทางในด้านนั้นๆ อาทิ หากใครสนใจที่จะอ่านออก บวกลบได้ ส่วนใหญ่ก็จะถวายตัวเป็นเด็กวัดและบวชเรียนผ่านกระบวนการทางศาสนา แต่หากใครสนใจทางด้านศิลปะ นาฏศิลป์หรือดนตรีก็จะต้องไปขอเป็นศิษย์ของพ่อครูแม่เพลงต่างๆ ในศาสตร์สาขาอื่นก็เช่นเดียวกันซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว

จากปรากฏการณ์ข้างต้นทำให้เห็นได้ว่าในช่วงยุคสมัยดังกล่าวเกิดการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของกิจกรรมหรือกระบวนการสร้างและสั่งสมความรู้ แนวความคิด คุณค่า หรือแนวความเชื่อของคนในชาติอย่างมาก โดยเฉพาะจุดมุ่งหมายของการศึกษาก่อนหน้านั้นเรื่องของการศึกษาเป็นเรื่องที่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะบุคคลเพียงเพื่อต้องการรู้หรือมีความสามารถในการเรื่องที่ตนสนใจ แต่หลังจากที่เราปรับเอาแบบอย่างตามตะวันตกเข้ามาหลายเรื่องในสมัยนั้น ทำให้การจัดการศึกษาแบบเดิมที่เป็นมาไม่สามารถตอบสนองความต้องการของยุคสมัยได้ จุดมุ่งหมายของการศึกษาจึงต้องเปลี่ยนไปจากเดิมแทนที่จะเป็นการศึกษาตามวัดวาอาราม จากพ่อครูแม่เพลง ก็จัดให้มีโรงเรียนขึ้น ทั้งนี้โรงเรียนที่

ตั้งขึ้นในยุคแรกๆ ต่างมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างคนเข้าไปรับใช้ราชการ ครั้นต่อมาเมื่อประเทศชาติพัฒนาจนเข้าสู่สังคมยุคอุตสาหกรรม จุดมุ่งหมายการศึกษาก็เปลี่ยนไปอีก คราวนี้เปลี่ยนเป็นการผลิตคนเพื่อป้อนเป็นแรงงานในภาคอุตสาหกรรม ประเด็นคำถามที่เกิดขึ้นก็คือแท้จริงแล้วการศึกษาที่จัดผ่านระบบที่เรียกว่าโรงเรียนนั้นถูกสร้างขึ้นมาจากเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์จริงหรือไม่ หรือเป็นแค่เครื่องมือหนึ่งที่รัฐสร้างขึ้นเพื่อผลิตแรงงานให้กับประเทศ

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และฉบับแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 ระบุไว้ชัดเจนว่า การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ มีคุณธรรมจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข และได้แบ่งรูปแบบการศึกษาออกเป็นสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และได้เพิ่มบทความรับผิดชอบของผู้ที่สามารถจัดการศึกษาได้ตามมาตรา 12 ว่านอกเหนือจากรัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นแล้ว ยังกระจายการจัดการศึกษาไปให้บุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ให้มีสิทธิในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ทั้งนี้ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎกระทรวง ถือเป็นความเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญซึ่งยังผลให้เกิดรูปแบบการจัดการศึกษาขึ้นมาหลายรูปแบบรวมถึงวาทกรรมหนึ่งที่นักจัดการศึกษากลุ่มหนึ่งซึ่งเรียกรูปแบบการจัดการศึกษาที่ตัวเองดำเนินการอยู่ว่า “การศึกษาทางเลือก”

การศึกษาทางเลือก (Alternative Schooling) เป็นคำที่ใช้เพื่อแสดงถึงรูปแบบของการจัดการศึกษา ซึ่งแตกต่างไปจากการศึกษาแบบเดิม (Tradition) ที่จัดโดยรัฐหรือโดยตัวแทนอื่น การศึกษาทางเลือกเป็นแนวคิดการจัดการศึกษาในเชิงการเปลี่ยนแปลงแบบรุนแรงแบบถอนรากถอนโคน (Radical) และก้าวหน้า (Progressive) เช่น การไม่ใช้หลักสูตร และวิธีการสอนของการศึกษาในระบบและเป็นการจัดการศึกษาเชิงอุดมคติ เพื่อแสดงถึงคุณลักษณะของรูปแบบการศึกษาที่ไม่ใช้การศึกษาแบบเดิม มักจะถือว่าเป็นโรงเรียนอิสระ (Free School) หรือเป็นการเรียนรู้ตาม อัธยาศัย ไม่มีสถาบันการศึกษา (Non-institutional) และยึดชุมชนเป็นหลัก (Community – Base) ลดบทบาทของการจัดการศึกษาในรูปแบบโรงเรียนและหากเป็นการจัดการศึกษาในโรงเรียนก็จะเป็นการ

จัดการศึกษาแบบก้าวหน้า (Progressive) การศึกษาทางเลือกดังกล่าวนี้นี้ (สุชาติ จักรพิสุทธิ์.2548:54-55) พบว่าสามารถจำแนกได้ 7 ฐานการเรียนรู้ คือ 1) การศึกษาทางเลือกที่จัดโดยครอบครัว หรือ Home School ครอบครัวทั้งแบบครอบครัวเดี่ยวและกลุ่มครอบครัวหรือเครือข่าย 2) การศึกษาทางเลือกที่อิงกับระบบของรัฐ ได้แก่ โรงเรียนในระบบที่จัดกระบวนการเรียนรู้แบบเน้นการปฏิบัติและประสบการณ์ของผู้เรียน มีการส่งเสริมนวัตกรรมการเรียนรู้อยู่เสมอ 3) การศึกษาทางเลือกสายครูภูมิปัญญา ได้แก่ พ่อครูแม่ครู ปราชญ์ชาวบ้านที่สังกัดกลุ่มหรือเครือข่าย และดำเนินการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ชนรุ่นหลังทั้งแบบเสียค่าใช้จ่ายและไม่เสียค่าใช้จ่ายเกี่ยวกับความรู้ด้านศิลปะการช่าง การแพทย์พื้นบ้านและสมุนไพร การอ่านเขียนอักษรโบราณ นาฏศิลป์พื้นบ้าน 4) การศึกษาทางเลือกสายศาสนธรรม ซึ่งจัดกระบวนการเรียนรู้แก่สมาชิกและสาธารณชนโดยเน้นศาสนธรรม มีกิจกรรมการฝึกฝนจิตใจและวิถีชีวิตทั้งแนวปฏิบัติธรรม การปฏิบัติสมาธิ แนวต่อต้านบริโภคนิยม แนวเศรษฐกิจพอเพียง 5) การศึกษาทางเลือกที่เป็นสถาบันนอกระบบรัฐ ได้แก่ กลุ่มกิจกรรมทางการศึกษาที่มีเจตนาในการจัดการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมายของตน ในรูปแบบกระบวนการวิชา การฝึกอบรม การบรรยาย เช่น สถาบันการเรียนรู้ขององค์กรพัฒนาเอกชน ศูนย์ ชมรม 6) การศึกษาทางเลือกของกลุ่มการเรียนรู้ผ่านกิจกรรม เป็นภาคการเรียนรู้ที่กว้างขวางหลากหลายที่สุด ทั้งกลุ่มการเรียนรู้ผ่านกิจกรรมออกมุทรพย์ การเกษตร การแพทย์พื้นบ้าน การพัฒนาอาชีพ การสืบสานภูมิปัญญาและวัฒนธรรม การอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม การอนามัยและสาธารณสุข การป้องกันยาเสพติด สิทธิชุมชน และ 7) การศึกษา ทางเลือกผ่านสื่อการเรียนรู้และแหล่งเรียนรู้ ทั้งที่ผ่านสื่อสารมวลชนประเภทสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์และสื่อสมัยใหม่อย่างเว็บไซต์ รวมถึงห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ แหล่งท่องเที่ยว หรือแหล่งเรียนรู้สาธารณะที่ให้สาระความรู้และมีความต่อเนื่อง (สุชาติ จักรพิสุทธิ์.2548:72- 73)

โรงเรียนได้ร่วมมือ เป็นหนึ่งในกระแสของการจัดการศึกษาทางเลือกในกลุ่มที่ 5 การศึกษาทางเลือกที่เป็นสถาบันนอกระบบรัฐ ได้แก่ กลุ่มกิจกรรมทางการศึกษาที่มีเจตนา ในการจัดการเรียนรู้แก่กลุ่มเป้าหมายของตน ในรูปแบบกระบวนการวิชา การฝึก อบรม การบรรยาย เช่น สถาบันการเรียนรู้ขององค์กรพัฒนาเอกชน ศูนย์ ชมรม เช่นเดียวกับ เสมสิกขาลัย มหาวิทยาลัยเที่ยงคืน มหาวิทยาลัยชุมชนปักกิ่งใต้ โรงเรียน ขาวนา สถาบันและโพธิยาลัย ที่ดำเนินการจัดการเรียนรู้ในลักษณะเช่นเดียวกัน ความ น่าสนใจของโรงเรียนได้ร่วมมืออยู่ที่แนวคิดและรูปแบบการจัดกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเติม เต็มและสร้างเด็กให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในรูปแบบองค์รวม (Holistic) โดยเน้นกิจกรรม ที่เป็นความต้องการความสนใจและคำนึงถึงความพร้อมของเด็ก ผ่านลานกิจกรรมที่

เด็กๆ ช่วยกันเล่าเรื่องราวจากประสบการณ์และจินตนาการ ท่ามกลางแม่ไม้ที่รายล้อม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่มีวันจบสิ้น เป็นการศึกษาที่อิงกับธรรมชาติ สรรค์สร้างพลังปัญญา ให้เด็กๆ เดินท่องไปในโลกของวัยที่หนีจากการบีบคั้นของระบบการศึกษาที่ผลักดันเด็กเข้าสู่วังวนของการแข่งขัน การเฝ้าระวัง เพื่อคะแนนและชัยชนะที่ปราศจากการให้เด็กได้สัมผัสถึงอิสรภาพแห่งจินตนาการ ที่สัมพันธ์ระหว่างชีวิตต่อชีวิตและชีวิตกับสรรพสิ่งที่สอดคล้องเกื้อหนุนกันและกัน

โรงเรียนไต้ร่มไม้เป็นองค์กรพัฒนาเอกชนอีกองค์กรหนึ่งที่ลุกขึ้นมาทำงานด้านการศึกษาทางเลือก เพื่อเห็นวัยเด็กไว้จากกระบวนการบ่มเพาะความทรงจำ เพียงเพื่อตอบสนองความมั่นคงในอาชีพและชัยชนะจากการแข่งขัน เพื่อไปสู่ความเป็นแชมป์แต่ขาดน้ำใจหรือความเป็นอัจฉริยะสมองกลแต่ขาดความรักความเข้าใจต่อเพื่อนมนุษย์ จนปัจจุบันนี้ระบบการศึกษาได้พัฒนาไปสู่เส้นทางอุตสาหกรรมทางปัญญา มีทั้งการนำเข้าและส่งออกไปปริญญาดูแลมิติแห่งชีวิต ที่สร้างความสมดุลทางด้านจิตใจ ขาดการค้นหาคำตอบจากความจริง ความจริงอันเป็นแก่นแท้และสาระของชีวิตที่ซับซ้อน ทั้งในตัวเองและผู้อื่น การศึกษาคือกระบวนการปูพื้นฐานพลังปัญญาให้เด็กน้อยของแผ่นดินไปสู่การค้นหาและพบอิสรภาพ ความรักและความเอื้ออาทร ต่อสรรพสิ่ง และนั่นมิใช่หรือคือความหมายที่แท้จริงของการศึกษาที่คอยเป็นเครื่องมือสร้างศักยภาพให้เยาวชนค้นพบตนเอง ว่าชีวิตตนเกี่ยวพันกับครอบครัว ชุมชนและสังคมอย่างไร และนี่คือทางเลือกในการเรียนรู้ของเด็กริมป่าใหญ่ที่ชื่อ “โรงเรียนไต้ร่มไม้”

วิธีการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการดำเนินการดังนี้

1. ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Documents Research) เกี่ยวกับการจัดการศึกษาทางเลือกกรณีศึกษา “โรงเรียนไต้ร่มไม้” ในฐานะหนึ่งในวาทกรรมของการจัดการศึกษาทางเลือก

2. ลงพื้นที่โรงเรียนไต้ร่มไม้ บ้านเหมืองตะกั่ว ตำบลหนองธง อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการศึกษาซึ่งได้แก่ อ.สาทร สมพงษ์ อ.จินตนา สมพงศ์ ในฐานะครูผู้จัดกระบวนการเรียนรู้และเจ้าของแนวคิดการจัดการศึกษาทางเลือกที่เรียกชื่อว่าโรงเรียนไต้ร่มไม้ สัมภาษณ์แม่ครัวและชุมชนรอบข้าง และผู้ปกครองผู้เรียนทั้งที่เป็นศิษย์เก่าและศิษย์ปัจจุบัน ซึ่งเป็นตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (triangulation) รวมถึง

การสังเกตแบบ มีส่วนร่วม (Participant Observation) ในกระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ของโรงเรียนได้ร่วมมือ โดยใช้เวลาเก็บข้อมูลทั้งสิ้นรวม 3 เดือน

3.การวิเคราะห์ข้อมูลซึ่งดำเนินการไปพร้อมๆ กับการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยเป็นการวิเคราะห์แบบมีส่วนร่วมประกอบด้วยนักวิจัย จำนวน 3 คน เป็นผู้ที่ทำหน้าที่กำหนดประเด็นและตั้งคำถามร่วมกับ ครู จำนวน 2 คน และนักเรียน จำนวน 10 คน ผู้ปกครอง จำนวน 3 คน เป็นผู้ตรวจสอบและเพิ่มเติม ข้อมูล หลังจากนั้นจึงมีการทวนสอบข้อมูลโดยให้คืนใน คือ อ.สาทร สมพงษ์ เป็นผู้ช่วยทวนสอบ

4.การวิเคราะห์ตีความและการให้ความหมาย (Analysis and Interpretation) ใช้วิธีวิทยาของปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ตีความและทำความเข้าใจปรากฏการณ์อย่างรอบด้านและลุ่มลึก

ผลการวิจัยและอภิปรายผลการวิจัย

1.แนวคิดการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาทางเลือกภายใต้ชื่อ “โรงเรียนได้ร่วมมือ” เป็นการจัดการศึกษาที่ได้รับแนวคิดมาจากท่านรพินทรนาถ ฐากูร ชาวอินเดียผู้ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลคนแรกในเอเชีย และท่านเป็นผู้ริเริ่มจัดการศึกษาที่เป็นแบบฉบับของการจัดการศึกษาทางเลือกในปัจจุบัน ซึ่งรู้จักกันในนามโรงเรียนศรีนิเกตัน (Sriniketan) และมหาวิทยาลัยวิสวารตี (Visva Bharati) เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย สำหรับโรงเรียนได้ร่วมมือ ที่บ้านเหมืองตะกั่ว อำเภอบ้านบอง จังหวัดพัทลุง เป็นการทำงานในรูปแบบขององค์กรพัฒนาเอกชน โดยมี อ.สาทร สมพงษ์ และ อ.จินตนา สมพงษ์ เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งเริ่มต้นจากการเรียนรู้และทำงานด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติในพื้นที่บ้านคอกช้าง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา และการรณรงค์การปลูกผักปลอดสารพิษในตำบลบางเหรียง อำเภอกวนเจียง จังหวัดสงขลา จากการดำเนินการในเรื่องรณรงค์การปลูกผักปลอดสารพิษในพื้นที่ตำบลบางเหรียงนั้นทำให้เกิดปัญหาความไม่เข้าใจของชาวบ้านยังผลให้เกิดความโกรธเคืองขึ้นระหว่างชาวบ้านกับคณะทำงาน หลังจากทบทวนปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทำให้ได้ข้อสรุปที่สำคัญซึ่งเป็นที่มาของโรงเรียนได้ร่วมมือคือ “การที่เราจะเปลี่ยนแปลงอะไรในสังคมเราจะต้องเริ่มต้นที่การศึกษา และกลุ่มเป้าหมายแรกที่เราสามารถเปลี่ยนหรือสร้างทัศนคติใหม่ให้เขาได้ นั่นก็คือเด็ก” หลังจากนั้นในปี พ.ศ.2539 ทั้งสองท่านจึงได้ริเริ่มจัดตั้งโรงเรียนได้ร่วมมือขึ้น ณ บ้านคอกช้าง อำเภอรัตภูมิ จังหวัดสงขลา ในระยะแรกแล้วก็ย้ายมายังบ้านเหมืองตะกั่ว ตำบลหนองธง อำเภอบ้านบอง จังหวัดพัทลุง ในปัจจุบันด้วยข้อจำกัดเรื่องความเหมาะสมของสถานที่ โดยได้รับการสนับสนุนงบประมาณดำเนินการจาก

กองทุนประเทศแคนาดา ปัจจุบันโรงเรียนต้นไม้ตั้งอยู่บนพื้นที่กว่า 30 ไร่เศษ ริมเทือกเขาบรรทัดอันอุดมสมบูรณ์และปกคลุมไปด้วยพืชพันธุ์ไม้หลากหลายชนิดในอาณาบริเวณเขตรั้วโรงเรียน สองฝากฝั่งทั้งซ้ายและขวามีลำธารไหลผ่านและมองเห็นเรือนไม้สามหลังซ่อนแอบแนบชิดคูกลมกลืนเสมือนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ หลังแรกตั้งอยู่ด้านหน้าเป็นเรือนไม้สองชั้น ชั้นล่างเปิดโล่งและจัดเป็นลานสำหรับจัดกิจกรรม ถัดไปด้านหลังเป็นเรือนไม้เปิดโล่งเช่นเดียวกันมีไว้สำหรับทำกิจกรรมและรับประทานอาหาร ส่วนอีกหลังหนึ่งอยู่ถัดไปด้านหลังเป็นเรือนไม้สำหรับจัดกิจกรรม และเป็นเรือนพักที่ น่าสนใจก็คือโรงเรียนไม่มีไฟฟ้า น้ำประปา หรือแม้แต่ถนนที่เป็นทางเข้ามีเพียงทางเดินเล็กๆ ลัดเลาะไปตามสวนยางและมีสะพานไม้ทอดข้ามเพื่อใช้เป็นเส้นทางสัญจร สภาพแวดล้อมส่วนใหญ่ยังคงสภาพเดิมๆ แทบจะมองไม่เห็นภาพความเป็นโรงเรียน หากเทียบกับโรงเรียนของรัฐที่เราเห็นโดยทั่วไป

2.รูปแบบการจัดการศึกษา

โรงเรียนนี้ได้รับไม่ได้นำแนวคิดของท่านรพินทรนาถ ฐากูร มาประยุกต์ใช้โดยมุ่งเน้นการจัดการศึกษาที่มีลักษณะเป็นองค์รวม (Holistic) โดยให้ความสำคัญกับความต้องการ ความสนใจและความพร้อมของผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child Center) ภายใต้ नियมการศึกษาที่ว่า “การศึกษา คือ ความรู้ที่ทำให้มองเห็นความงดงาม ความเข้าใจและละเอียดละไมกับชีวิต ตลอดจนร่างกายและจิตใจของตัวเอง” เป็นการศึกษาเพื่อชีวิตที่เน้นการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับทั้งตนเอง ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม ผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งสามารถจัดเป็นกลุ่มกิจกรรมได้ 4 กลุ่ม คือ

1) **การเรียนรู้เรื่องทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นการกระบวนการเรียนรู้ที่มุ่งให้เกิดความตระหนักและเห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์กับธรรมชาติในเรื่องของดิน น้ำ ป่า ทะเล และสิ่งแวดล้อมรอบตัว ซึ่งทำให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งใกล้ตัวว่ามีอะไรดี อะไรสวยงาม อะไรคือวิกฤติที่เกิดขึ้น แล้วค่อยๆ ซึมซับกลับกลายเป็นจิตสำนึกแห่งความห่วงแหน และรู้จักห่วงใยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น กิจกรรมทำแผนที่เดินดิน กิจกรรมเดินป่า เป็นต้น

2) **การเรียนรู้เรื่องของจิตใจ** เป็นกระบวนการเสริมสร้างพื้นฐานทางด้านจิตใจซึ่งถือเป็นเรื่องสำคัญ การที่เด็กรู้จักที่จะรัก รู้จักความสุขในชีวิต ไม่มัวแต่หมกมุ่นและเอาแต่ใจตัวเองอย่างเดียว รักคนอื่นน้อยก็ยิ่งทำให้เขาทุกข์ วิตกกังวลและท้ายที่สุดก็จะจมอยู่กับความอยากและความโลภของตัวเอง

3) **การเรียนรู้เรื่องของสุขภาพ** การปลูกฝังความรู้เรื่องสุขภาพให้กับเด็กเป็นสิ่ง

สำคัญ เพราะถ้าหากมีสุขภาพไม่ดีหรือจิตใจดีแต่ร่างกายไม่ดี ก็ไม่สามารถทำอะไรอย่าง
ที่ใจอยากทำได้ ดังนั้นเด็กจึงควรจะเรียนรู้ว่าอาหารอะไรควรกิน อะไรไม่ควรกิน กินสัดส่วน
เท่าไร พักผ่อนยังไง เรื่องวิถีธรรมชาติบำบัด เรื่องการอดอาหารเพื่อการรักษาโรคทำได้
อย่างไร เรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนเรื่องความมั่นคงทางด้านอาหาร เหล่านี้คือ
เรื่องที่เด็กต้องเรียนรู้ ทั้งนี้อาหารนั้นเป็นเรื่องทั้งศาสตร์และศิลป์ ซึ่งเด็กจะต้องมีความ
รู้ความเข้าใจในเรื่องดังกล่าวอย่างดีเพื่อที่จะดำเนินชีวิตได้อย่างสมดุล เช่น กิจกรรมเรียนรู้
เรื่องภูมิปัญญาพื้นบ้านด้านอาหารสมุนไพร

4) **การเรียนรู้เรื่องการเกษตร** เกษตรเป็นวิถีของชุมชนเป็นอาชีพของผู้คน
ส่วนใหญ่ของประเทศ เป็นคลังอาหารและเสบียงของชีวิต ดังนั้นเด็กควรจะเข้าใจและ
เอาใจใส่กับความเป็นตัวตนของเขาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิถี การเข้าใจถึงความยั่งยืนของ
วิถีการเกษตร การควบคุมตนเองของธรรมชาติ รวมทั้งการเรียนรู้และต่อยอดภูมิปัญญา
ท้องถิ่นเพื่อธำรงรักษาวิถีการทำเกษตรให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน เช่น กิจกรรม
เรียนรู้วิถีการทำนา

กิจกรรมที่จัดขึ้นจะเป็นพื้นฐานที่สำคัญในอันที่นำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์
ต่อไป สำหรับกลุ่มผู้เรียนก็ไม่ได้จำกัดขอบเขตในเรื่องของวัย อายุและเพศ ขึ้นอยู่กับ
ความสมัครใจและความสนใจ รวมทั้งไม่มีการจัดเก็บค่าใช้จ่ายจากผู้เรียน ส่วนในเรื่อง
ของช่วงเวลาที่มีการจัดการเรียนรู้นั้นส่วนใหญ่จะจัดในช่วงเสาร์-อาทิตย์ หรือไม่ก็ช่วง
ปิดเทอม และเนื่องจากการจัดการศึกษาดังกล่าวเป็นลักษณะการศึกษาตลอดชีวิตจึงไม่
มีการกำหนดระยะเวลาการเรียนรู้เหมือนหลักสูตรโดยทั่วไป รวมทั้งไม่มีวุฒิบัตรมอบให้
เมื่อผ่านการเรียนรู้แต่ละครั้ง วันนี้แนวคิดดังกล่าวได้เริ่มขยายการดำเนินงานออกไปสู่
การให้การศึกษาแก่พ่อแม่ มีการร่วมมือกับกลุ่มองค์กรการศึกษาทางเลือกอื่นๆ เช่น แนว
วอลดอร์ฟ แนวภูษณมูรติ จัดอบรมพ่อแม่ ครูและบุคลากรทางการศึกษาและพัฒนาเด็ก

3.ผลการจัดการศึกษา

การจัดการศึกษาทางเลือกโดยโรงเรียนได้เริ่มไม่เพียงแต่เป็นกิจกรรมที่บ่มเพาะความเป็น
มนุษย์ที่เป็นองค์รวมไม่แยกส่วนซึ่งสอดคล้องกับวิถีความเป็นจริงที่ว่าเราได้เป็นส่วน
หนึ่งของธรรมชาติแต่เราเป็นเนื้อเดียวกันกับธรรมชาติที่ไม่สามารถแยกออกจากกันได้
บางแนวคิดเชื่อว่ามนุษย์สามารถควบคุมธรรมชาติได้ แต่ในอีกแนวความคิดหนึ่งมองว่า
ธรรมชาติต่างหากเป็นผู้ควบคุมเรา การจัดการศึกษาตามแนวคิดของโรงเรียนได้เริ่มไม่จึ
มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ที่ไม่แยกส่วน เรียนรู้ในสิ่งที่ป็นวิถีชีวิต เรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับ
ธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับความต้องการ ความสนใจและความพร้อมของตัวผู้เรียน

โดยปราศจากการอบและเงื่อนไขที่ถูกกำหนดจากหลักสูตรและครูผู้สอน ผลที่เกิดขึ้นคือ ผู้เรียนมีความสุขในการเรียนรู้ มีความสุขกับสิ่งที่ตนเองมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรม การเรียนรู้และเริ่ม ซึมซับความมีคุณค่าของตนเองและสรรพสิ่งรอบข้าง ความรู้ที่เกิดขึ้น ทำให้มองเห็นความงดงาม ความเข้าใจและละเอียดละไมกับชีวิต ตลอดจนร่างกายและจิตใจของตัวเองมากขึ้น หลังจากเรียนรู้ผ่านกิจกรรมแต่ละครั้งทุกคนต่างได้รับความสุข ความอยากในการที่จะเรียนรู้สิ่งอื่นๆ รวมทั้งความประทับใจในรูปแบบการเรียนรู้ที่ไม่ยึด กับกรอบของหลักสูตร หรือเรียนอยู่ในห้องสี่เหลี่ยม และที่สำคัญคือไม่ต้อง ทำข้อสอบ วัดความรู้จากสิ่งที่ได้เรียนรู้มา ซึ่งกระบวนการที่เกิดขึ้นมันช่างตรงข้ามอย่างสิ้นเชิง กับการเรียนที่เกิดขึ้นอยู่ทุกวันในโรงเรียนในระบบ และนี่ก็คือภาพสะท้อนความเป็น อัตลักษณ์และเจตนารมณ์ที่เป็นไปตามนิยามความหมายของโรงเรียนได้ร้อมไม้

สรุปผลการวิจัย

การจัดการศึกษาภายใต้วาทกรรมการศึกษาทางเลือก ที่ปรากฏกายภายใต้ชื่อ โรงเรียนได้ร้อมไม้ ณ บ้านเหมืองตะกั่ว ตำบลหนองธง อำเภอป่าบอน จังหวัดพัทลุง โดย อ.สาทร สมพงษ์ และ อ.จินตนา สมพงษ์ เป็นอีกปรากฏการณ์หนึ่งของสังคมที่พยายามที่จะแสวงหาแนวทางและรูปแบบใหม่ๆ เพื่อเติมเต็มและอุดรอยรั่วที่เป็นช่องว่างในการจัดการศึกษาของประเทศไทย โดยนำแนวคิดของท่านรพินทรนาถ ฐากูร ชาวอินเดียผู้ซึ่งได้รับรางวัลโนเบลคนแรกในเอเชีย และท่านเป็นผู้ริเริ่มจัดการศึกษาที่เป็นแบบฉบับของการจัดการศึกษาทางเลือกในปัจจุบัน ซึ่งรู้จักกันในนามโรงเรียนศรีนิเกตัน (Sriniketan) และมหาวิทยาลัยวิศวภารตี (Visva Bharati) เมืองกัลกัตตา ประเทศอินเดีย เป็นต้นแบบในการจัดการศึกษา โดยมุ่งให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้แบบองค์รวม (Holistic) ที่ไม่ยึดติดกับกรอบของหลักสูตรและครูผู้สอน เน้นการมองเห็นความงดงาม ความเข้าใจและละเอียดละไมกับชีวิต ตลอดจนร่างกายและจิตใจของตัวเอง เป็นการศึกษาตลอดชีวิตที่สัมพันธ์กับทั้งตนเอง ชุมชน สังคมและสิ่งแวดล้อม ผ่านกิจกรรมการเรียนรู้ใน 4 กลุ่มลักษณะ อันได้แก่ การเรียนรู้เรื่องทรัพยากร ธรรมชาติ การเรียนรู้เรื่องของจิตใจ การเรียนรู้เรื่องของสุขภาพ และการเรียนรู้ในเรื่องของการเกษตรที่เป็นไปตามความต้องการ ความสนใจ และความพร้อมของผู้เรียน ผลลัพธ์และจุดหมายปลายทางสุดท้ายก็คือ ความสุขในการที่ได้เรียนรู้และการเรียนรู้ที่อยู่บนฐานของวิถีชีวิตและธรรมชาติอย่างผสมกลมกลืน รวมทั้งเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้าใจสังคม สิ่งแวดล้อมและทั้งหลายเหล่านี้ คือ องค์รวมที่จะนำไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ในที่สุด

ข้อเสนอแนะ

1. การจัดการศึกษาตามแนวคิดของโรงเรียนได้รื้อไม่ใช่นำแนวคิดที่ดี ที่ควรได้รับการเผยแพร่และนำไปประยุกต์ใช้กับการจัดการศึกษาในทุกระดับ ซึ่งเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษา ที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้การสอนที่เน้นที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ (Child Center) ซึ่งพบว่าไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรกับการจัดการเรียนการสอนในระบบปัจจุบัน

2. แนวคิดหรือกิจกรรมดังกล่าวเป็นสิ่งที่ดีเป็นทางเลือกให้กับผู้เรียนที่จะช่วยเติมเต็มความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ แต่กลับไม่ได้รับการส่งเสริมสนับสนุนจากภาคส่วนต่างๆ เท่าที่ควร ไม่ว่าจะเป็นภาครัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทำให้การดำเนินการดังกล่าวขาดความต่อเนื่อง นั้นเป็นเพราะการดำเนินการย่อมต้องการอาศัยงบประมาณเพื่อการขับเคลื่อน อาศัยเพียงงบประมาณที่ได้รับจากภาคส่วนต่างๆ ที่ต้องเขียนโครงการเพื่อขอรับสนับสนุนเป็นคราวๆ ไปย่อมเป็นอุปสรรคในการดำเนินการ

3. การเทียบโอนความรู้ระหว่างการเรียนที่เป็นการศึกษาทางเลือกกับการจัดการศึกษาในระบบยังไม่มีความเป็นรูปธรรม ทั้งที่ได้มีการระบุไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ทำให้เด็กที่อยู่นอกระบบ (การศึกษาทางเลือก) ไม่สามารถเข้าระบบได้ ซึ่งเด็กเหล่านี้จึงถูกเบียดขับให้กลายเป็นคนชายขอบของวงการการศึกษาและไม่มีที่ยืนสำหรับสังคมที่หยิบยกเอาคุณธรรม ประกาศนียบัตร หรือปริญญาบัตรเป็นเครื่องวัดคุณค่าความเป็นคน

อ้างอิง

- มูลนิธิเครือข่ายครอบครัว .(2551). **โรงเรียนได้ร่มไม้**.สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2554 จาก <http://www.familynetwork.or.th/node/96>.
- ยุทธชัย เฉลิมชัย . (2553). **อย่าให้การศึกษาทางเลือกเป็นแค่ว่าทรมนสวยหรู**.สืบค้นเมื่อ 19 กุมภาพันธ์ 2554 จาก <http://ppvoice.thainhf.org/index.php?module=article&page=detail&id=783>
- รพินทรนารถ สุภากร,พยับแดด แปล .(2536).**โรงเรียนได้ร่มไม้ : โลกทั้งผองพบดวงรังที่ปักพิง**.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คำหอม พิมพ์ครั้งที่ 2.
- สุชาดา จักรพิสูทธิ์ และคณะ .(2548). **การศึกษาทางเลือกโลกแห่งการเรียนรู้นอกโรงเรียน**.กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ .(2544). **การพัฒนาเครือข่ายการจัดการศึกษาโดยครอบครัว**.กรุงเทพฯ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ .(2549). **คู่มือครอบครัว ก้าวแรกสู่บ้านเรียน : หลักคิดและกระบวนการเข้าสู่การศึกษาโดยครอบครัว**. กรุงเทพฯ : บริษัทพริกหวานกราฟิค จำกัด.
- องค์กรพัฒนาเอกชน .(2554). **โรงเรียนได้ร่มไม้ “ทางเลือกเด็กไทยในกระแสการปฏิรูป”**. สืบค้นเมื่อ 15 กุมภาพันธ์ 2554 จาก http://www.thaingo.org/story3/news_education_25645.html.